

Neziskové organizace ve věznicích: dialogem Vězeňské služby s občanským sektorem k resocializaci odsouzených

Tereza Dlešítková
Katedra sociální práce Fakulty sociálních studií
Ostravská univerzita

Úvod

Česká republika čelí nejen vysoké míře věznění, ale také značným výzvám v oblasti opětovného zapojení propuštěných do společnosti.¹ Většina navrátilivších se do vězení dostává během prvních dvou let po propuštění, což svědčí o náročnosti adaptace na život na svobodě. Propuštění se často potýkají se závažnými problémy: 90 % odsouzených má dluhy, 60 % zkušenost s nestabilním bydlením, 60 % trpí závislostí, 45 % bylo dlouhodobě nezaměstnaných (Drahý, Hůrka & Petráš, 2018). Tyto a další podobné faktory, jako jsou například narušené rodinné vazby, výrazně přispívají k riziku opětovného páchaní trestné činnosti. Negativní vliv na úspěšnou resocializaci má nadto sám pobyt ve výkonu trestu. Tzv. prizonizace se u vězněných osob projevuje mimo jiné izolací a ztrátou kontaktu s vnější realitou, ztrátou nebo narušením sociálních vazeb a ztrátou samostatnosti a autonomie, což vede ke ztrátě schopnosti zvládat povinnosti každodenního života a oslabení předpokladů dělat zodpovědná rozhodnutí a mít kontrolu nad svým životem na svobodě (Drápal et al., 2021, s. 27, 395–399).

Na druhou stranu, pokud je výkon trestu opravdu zaměřen na nápravu, rehabilitaci/resocializaci a přípravu na propuštění, jakož i podporu odsouzeného v sociální oblasti a pokud nabízí příležitost ke zlepšení života, může i pobyt ve vězení

¹ ČR má s počtem 180 vězněných osob na 100 000 obyvatel 3. nejvyšší index uvěznění v EU (*Highest to Lowest – Prison Population Rate*). Asi 42,7 % propuštěných se do vězení vrátí do 5 let, z toho asi dvě třetiny v prvních 2 letech (České priority, 2024, s. 5, 12).

vést k rozhodnutí zanechat kriminálního chování (Bhuller et al., 2020). Penitenciární a postpenitenciární péče, tj. odborná práce s lidmi ve výkonu trestu i po jejich propuštění, je proto klíčová pro snížení míry recidivy. Stabilní bydlení, vyřešení dluhové situace, legální zaměstnání, pevné rodinné zázemí a cílená podpora v oblasti závislostí jsou zásadními faktory, které mohou podpořit jejich rozhodnutí ukončit kriminální kariéru (Krucichová et al., 2023, s. 43–57).

Řešení nahromaděných problémů vyžaduje multidisciplinární spolupráci různých subjektů, které se podílejí na péči o vězněné a propuštěné osoby. Tuto spolupráci však dnes negativně ovlivňuje řada faktorů, jako je například tzv. resortismus – systém práce s vězněnými a propuštěnými osobami spadá pod různé resorty, zejména Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo práce a sociálních věcí, ale také Ministerstvo vnitra či Ministerstvo zdravotnictví. Součinnost jednotlivých aktérů pak dále komplikuje nevyjasněný proces provázanosti podpory během výkonu trestu a po propuštění. To vede k roztržitosti služeb, přičemž některé se u odsouzených zbytečně dublují, zatímco jiní k nim vůbec nemají přístup. Obojí může vyústit v situaci, kdy propuštění opouštějí věznice bez zajištěné následné péče. Další problémy představuje nedostatečný přístup k aktuálním informacím o postpenitenciárních službách v různých krajích, stejně jako finanční a personální podhodnocení kapacit pro práci s pachateli trestných činů, což se týká nejen Vězeňské služby, ale i Probační a mediační služby a sociálních kurátorů, jakož i neziskových organizací (Úřad vlády ČR, 2022, s. 9–10). U nich je tato situace navíc komplikována nestabilním financováním.

Dobrá praxe však ukazuje, že právě efektivní a systémová spolupráce všech zainteresovaných je klíčová pro poskytování včasné a komplexní podpory osobám opouštějícím výkon trestu odnětí svobody. Čím dříve dojde k propojení odsouzeného s poskytovateli postpenitenciárních služeb a navázání kontaktu, tím vyšší je pravděpodobnost, že tento vztah bude přetrvávat i po propuštění, což významně zvyšuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace. Odsouzení si totiž během výkonu

trestu vybudují důvěru k odborným pracovníkům, což zvyšuje šanci, že po propuštění vyhledají pomoc a budou lépe připraveni na návrat do společnosti (Mertl, 2022b, s. 47).

V tomto kontextu je třeba zmínit, že vytvoření nástrojů pro usnadnění spolupráce aktérů v oblasti penitenciární a postpenitenciární péče s cílem zajistit jejich větší propojení podporuje i samotná Vězeňská služba (Ministerstvo spravedlnosti, 2016, s. 125–126). Na nedostatečnou provázanost penitenciární a postpenitenciární péče dále upozorňuje jak *Koncepce vězeňství do roku 2025* (Ministerstvo spravedlnosti, 2016), tak *Teze trestní politiky*, strategický dokument vypracovaný Pracovní skupinou Úřadu vlády pro efektivní trestní justici (Úřad vlády ČR, 2021).

V tomto článku se zaměřuji na postavení a roli neziskových organizací v rámci českého vězeňství z perspektivy akademické právničky působící rovněž v neziskovém sektoru. V první části se věnuji kontextu působení neziskových organizací v oblasti vězeňské a postpenitenciární péče s tím, že upozorňuji na problematické aspekty současného stavu. Jedná se o nedostatky v legislativním a systémovém ukotvení jejich práce ve věznicích. Dále popisuji současnou praxi spolupráce mezi věznicemi a těmito organizacemi, jež je do jisté míry neformálního charakteru a závisí na osobních vztazích. Rovněž jsou zmíněny konkrétní projekty, které se snaží zlepšit kontinuitu péče o vězněné osoby, jako je především projekt zaměřený na uživatele drog, který zavádí metodu *case managementu*.

V druhé části článku pak nabízím možná řešení, která by mohla přispět ke zlepšení současného stavu. Konkrétně se jedná o šest praktických doporučení a návrhy na legislativní změnu. Tato reflexe je motivována mou snahou o přispění ke zkvalitňování dosavadní praxe. Jakkoli se jedná o můj specifický pohled na věc, je podepřen závěry dosavadního výzkumu realizovaného v českém prostředí a osobními zkušenostmi.

Současná pozice neziskových organizací ve vězeňství

Neziskové organizace hrají zásadní roli nejen při práci s lidmi během výkonu trestu odnětí svobody,² ale také a zejména při podpoře jejich reintegrace po propuštění. Ve věznicích neziskové organizace svými službami doplňují práci odborného personálu a po propuštění vězňených osob také činnost sociálních kurátorů. V ČR dnes v oblasti penitenciární a postpenitenciární péče působí asi 70 organizací, které nabízejí širokou škálu služeb (RUBIKON Centrum, n.d.). Tyto služby zahrnují adiktologické a dluhové poradenství, pomoc při hledání zaměstnání a bydlení, terapeutickou podporu a také probační, resocializační a restorativní programy. Zhruba třetinu těchto organizací sdružuje Asociace organizací v oblasti vězeňství (AOOV), jejímž účelem je propojování různých aktérů v oblasti vězeňství a trestní justice a přispívání k systémovým změnám v oblasti naplňování trestní spravedlnosti.

Stěžejní roli partnerů odborného vězeňského personálu sehrávají neziskové organizace zejména při přípravě vězňů na propuštění, kde pomáhají zajistit kontinuitu podpory, a tím plynulý přechod mezi vězeňským prostředím a svobodou. Komplexní životní situace osob ve výkonu trestu totiž vyžaduje zapojení vícero subjektů specializujících se na různé druhy podpory, přičemž úspěšná společenská reintegrace po propuštění je podmíněna jejich efektivní spoluprací již během výkonu trestu. Bohužel, současný systém postrádá dostatečnou podporu pro takovou koordinaci, což komplikuje poskytování komplexní a včasné pomoci odsouzeným i propuštěným. Slabinu současného stavu pak dále spatřuji v tom, že působení neziskových organizací ve vězeňství charakterizuje jak legislativní, tak systémová neuchopenost.

Legislativní nedostatečnost se projevuje absencí jasného právního rámce pro postavení neziskových organizací ve vězeňství. Pokud jde o právní úpravu, výchozím

² Neziskové organizace sehrávají také důležitou úlohu v rámci výkonu alternativních trestů, kde svou činností pomáhají předcházet jejich přeměně na tresty nepodmíněné. Jedná se o odborné služby zaměřené na sociální stabilizaci, bydlení, zaměstnání a adiktologickou podporu. Pro mladistvé i dospělé pachatele realizují probační, reintegrační a restorativní programy vedoucí je k přijetí odpovědnosti za trestný čin, zvládnutí emocí či posilování pozitivního, prosociálního chování.

zákonným ustanovením je ust. § 43 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „zákon o VTOS“). V jeho prvním odstavci je uvedeno, že se neziskové organizace mohou podílet na naplňování účelu trestu v souladu se zvláštními právními předpisy a po dohodě s generálním ředitelem Vězeňské služby, případně ředitelem věznice. Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „řád VTOS“), pak v ust. § 74 stanoví, jak konkrétně se neziskové organizace mohou zapojit. Jedná se o:

- a) individuální návštěvy odsouzených, jež se nezapočítávají do osobních návštěv;³
- b) provádění přednášek a besed, popřípadě koncertů hudebních skupin a jednotlivců;
- c) podíl na uplatňování speciálních výchovných a zájmových aktivit programů zacházení;⁴
- d) podíl na přípravě odsouzených k propuštění na svobodu a na sociální práci s odsouzenými.

Z pohledu vězeňského systému závisí konkrétní podoba spolupráce věznice s nevládní organizací především na řediteli věznice. To vychází z ust. § 14 zákona o VTOS pojednávajícím o vnitřním řádu věznice. Dle něj pro každou věznici stanoví její ředitel se souhlasem generálního ředitelství Vězeňské služby vnitřní řád věznice, jímž se určí denní rozvrh chodu věznice, činnost odsouzených a jejich podíl na řešení otázek souvisejících se životem ve věznici.

³ Viz ust. § 75 odst. 1 řádu VTOS.

⁴ Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení jsou sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, zaměřené zejména na oblast příčin a důsledků páchání trestné činnosti, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného nebo změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného. Zájmovými aktivitami programu zacházení jsou pak formy individuální a skupinové zájmové činnosti organizované a vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, které rozvíjejí v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených.

Současný stav praxe lze nahlédnout skrze výzkumná zjištění ze dvou aktuálních výzkumných projektů, které se zabývaly rolí neziskových organizací ve věznicích a spoluprací s vězeňským personálem. Jiří Mertl (2023b) na základě rozhovorů jak s pracovníky neziskových organizací, tak se zaměstnanci věznic zjistil, že stávající stav spolupráce věznic s neziskovými organizacemi není optimální. Má totiž stále příliš živelný charakter a její realizace závisí primárně na jednotlivých vztazích a kontaktech, a nikoli na vhodně nastaveném systému a institucionalizaci kulturně předávaných hodnot. Přístup do věznic mají neziskové organizace zpravidla zajištěn skrze určenou kontaktní osobu. Nicméně kvůli nedostatku vězeňského personálu jsou odborní pracovníci často přetížení, a proto obtížně hledají prostor pro aktivity přesahující jejich každodenní povinnosti. Pracovníky Vězeňské služby dále omezuje nutnost doprovázet pracovníky neziskových organizací při konzultacích s vězněnými osobami. Právě tato dodatečná zátěž je často vnímána jako hlavní nevýhoda spolupráce s neziskovým sektorem, přestože je jinak obecně příslušníky vězeňského personálu – i zaměstnanci neziskových organizací – hodnocena pozitivně. Jako hlavní přínos zaměstnanci věznic vnímali ulehčení vykonávání odborného zacházení s vězněnými osobami – mohou jej „delegovat“ na neziskové organizace, a tím si ušetřit práci v této oblasti (Mertl, 2023b, s. 206–207).

Domnívám se, že prostor k rozvoji spolupráce mezi Vězeňskou službou a neziskovým sektorem stále existuje. Ukazují to závěry z projektu Asociace poskytovatelů adiktologických služeb „Systémové zajištění péče pro vězněné uživatele drog a její následná kontinuita po propuštění“, jehož cílem bylo zavést metodu *case managementu* při práci s vězni s drogovou závislostí.⁵ Projekt probíhal ve

⁵ V rámci projektu pomohli *case managerky* a *manageri* připravit na výstup z vězení 315 klientů, z nichž k únoru 2024 177 vystoupilo z výkonu trestu (ostatní výstup teprve čekal anebo žádali o předčasné propuštění) a 75 z nich ukončilo úspěšně celý program – tj. byli v kontaktu s *case managerem* i půl roku po výstupu z výkonu trestu (Práce za mřížemi, 2024). Tato konkrétní pomoc mnoha klientům usnadnila přechod z vězení do společnosti a zvýšila jejich šance na úspěšný návrat do běžného života, včetně desistence. Asi u poloviny klientů došlo ke ztrátě kontaktu. To mohlo být způsobeno tím, že jejich potřeby byly natolik uspokojeny, že služby už více nepotřebovali. Mohlo to ale také znamenat, že přechod na svobodu nezvládli, což vedlo k recidivě (Mertl, 2023a, s. 30).

12 věznicích v letech 2022–2024 a konkrétně obnášel práci zapojených neziskových organizací s klienty ve výkonu trestu formou *case managementu*, vzdělávání case manažerů, síťování podpory klientů tak, aby byla dostupná po celé ČR, jakož i evaluaci projektu a s ní související výzkum.

Kontakt s *case managery* a *managerkami* měl podle Mertla (2024) pro klienty zásadní význam, protože jim ukázal pozitivní stránku života, kterou dosud nemuseli znát, a to je motivovalo při znovuzačlenění se do společnosti. V rámci kontaktu pak byla klientům poskytnuta konkrétní pomoc spočívající v usnadnění přechodu z vězení do společnosti a ve zvýšení jejich šancí na úspěšný návrat do běžného života. Mezi nejčastěji poskytované formy pomoci patřilo zajištění návazných služeb, asistence při podávání žádosti o podmíněné propuštění, zajištění bydlení a zaměstnání, adiktologické poradenství, terapie a podpora při vyřizování různých záležitostí, například na úřadech. Samostatným přínosem projektu byla možnost síťování a spolupráce s jinými neziskovými organizacemi a institucemi bez ohledu na to, zda byly součástí projektu. To umožnilo efektivnější spolupráci při předávání a odkazování klientů (Mertl, 2024, s. 71).

Rovněž tento projekt poukázal na pozitivní zkušenost se spoluprací neziskových organizací s věznicemi. Toto hodnocení ale často záviselo na konkrétních, dlouhodobě budovaných osobních vztazích, nikoli na předem systémově stanoveném standardu. Hlavní překážkou v práci s odsouzenými byla podle pracovníků neziskových organizací vysoká fluktuace, přetíženost a nedostatek časových a mentálních kapacit vězeňského personálu. Významnou komplikaci spatřovali v letních měsících, kdy dochází k výraznému poklesu kontaktu, nebo dokonce přerušování práce s klienty kvůli častým dovoleným (Mertl, 2024, s. 56–57).

Projekt zjistil, že pro dobré fungování spolupráce je klíčová vzájemná důvěra a *case manageři*, kteří mají status poučených osob, což jim umožňuje volný pohyb po věznici po kontrole na vstupu. Tento přístup usnadňuje práci jak *case managerům*, tak kontaktním osobám a vede k efektivnější spolupráci (Mertl, 2023a, s. 40). Na druhé

straně se jako významné překážky pro působení neziskových organizací ve věznicích ukázaly především neoptimální komunikace a nedostatečné předávání agendy uvnitř věznic. Tyto problémy jsou pak ještě často umocněny fluktuací vězeňského personálu a jeho přetížením (Mertl, 2022a, s. 35; Mertl, 2023a, s. 17).

Závěry projektu naznačují, že spolupráce v oblasti vězeňství by mohla být lépe systémově zakotvena a mohly by být zavedeny procesy, které by zajistily jednotný standard spolupráce. V současnosti totiž úspěch spolupráce často závisí spíše na jednotlivcích než na jasně definovaných postupech a sdílených hodnotách (Mertl, 2022a, s. 14, 35).

Podle mého názoru byl projekt ze systémového hlediska zásadní tím, že propojil neziskové organizace, posílil jejich spolupráci s Vězeňskou službou a nabídl řešení problému kontinuální práce s propuštěnými vězni, kteří se vrací do různých regionů. Tento přístup přispěl k lepší návaznosti služeb a zajištění dlouhodobé podpory po propuštění. Dále třeba zdůraznit i skutečnost, že projekt nebyl realizován pouze jednou neziskovou organizací, ale širším sdružením. Domnívám se, že do budoucna by bylo vhodné tento model dále rozvíjet, neboť spolupráce více organizací skýtá potenciál pro lepší koordinaci a komplexnější podporu pro vězně jak během výkonu trestu, tak během resocializace.

V tomto kontextu je důležité zmínit aktuálně probíhající projekt „Zlepšení přístupu k postpenitenciární péči“ (AOOV, 2023). Tento projekt, realizovaný ve spolupráci s odborníky z Vězeňské služby, Probační a mediační služby, sociálními kurátory, neziskovými organizacemi a lidmi s žitou zkušeností z výkonu trestu, vytváří prototyp platformy, která bude poskytovat základní informace o dostupné odborné podpoře pro propuštěné z výkonu trestu. Cílem platformy je usnadnit přístup k potřebným službám jak klientům (lidem ve výkonu trestu a po propuštění), tak odborníkům po celé ČR. Platforma má být zpočátku využívána odbornými pracovníky a klienty po propuštění, postupně však chce rozšířit své působení i pro odsouzené přímo ve výkonu trestu. Hlavním cílem projektu je zlepšit dostupnost

informací o službách postpenitenciární péče, posílit spolupráci mezi aktéry penitenciární a postpenitenciární péče, zajistit kontinuitu podpory před a po propuštění a umožnit efektivní sdílení informací o potřebách klientů mezi jednotlivými poskytovateli služeb. To vše má přispět ke zvýšení šancí na úspěšnou resocializaci propuštěných osob, a tím i ke snížení recidivy v ČR (AOOV, 2023).

Pro úplnost je třeba rovněž uvést, že v současnosti realizuje projekt zaměřený na tvorbu funkčního modelu provázanosti penitenciární a postpenitenciární péče i Ministerstvo práce a sociálních věcí, vycházející ze strategického dokumentu *Akční plán 2024–2026 v rámci Strategie sociálního začleňování 2021–2030* (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023). Projekt AOOV bude realizován právě v součinnosti s ministerstvem a zohlední výstupy jeho inovačního projektu (AOOV, 2023). Ačkoli zmíněné projekty AOOV a MPSV jsou teprve v začátcích, a nejsou tedy skončeny a vyhodnoceny, myslím, že se jedná o dobré kroky s potenciálem přispět k propojenosti všech aktérů penitenciární a postpenitenciární péče jako základu pro kontinuální podporu jak před výstupem z výkonu trestu, tak po propuštění.

Domnívám se, že při optimálním nastavení spolupráce mezi neziskovým sektorem a věznicemi mohou neziskové organizace významně přispět k resocializaci vězňů díky poskytování specializovaných služeb jak během výkonu trestu, tak po propuštění. Jejich zapojení může zahrnovat nejen individuální poradenství a podporu, ale také provoz zařízení, jako jsou přechodové domy, které usnadňují postupný návrat vězňů do společnosti. Tyto služby pomáhají překlenout kritické období po propuštění, čímž snižují riziko recidivy a podporují dlouhodobou integraci. Pro úplnost je třeba zmínit, že nutnost podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvyšší zapojení občanských sdružení do vězeňského života akcentují i Evropská vězeňská pravidla (Rada Evropy, 2021).

Cesta ke zlepšení současné situace – změna praxe a legislativy

Na základě výše uvedeného, výzkumem podloženého, zhodnocení aktuální situace týkající se spolupráce vězeňského a neziskového sektoru vyplývá, že jedním z hlavních nedostatků současné situace v českém vězeňství je nedostatečné systémové propojení mezi penitenciární a postpenitenciární péčí. Jako velmi slibné řešení této situace se tedy jeví zajištění kontinuální a komplexní podpory před i po propuštění, přičemž klíčovou roli hraje jasně nastavená spolupráce mezi Vězeňskou službou, sociálními kurátory a neziskovým sektorem. Důležitá je také koordinace návaznosti služeb bez ohledu na region, což usnadní návrat propuštěných do různých částí České republiky.

Předně je třeba pokračovat v budování kultury spolupráce, která jednak zajistí kontinuitu práce s odsouzenými, jednak omezí zátěž kladenou na vězeňský personál a předávání agendy. Velký přínos spatřuji v tom, že již existují konkrétní praktická doporučení pro vytváření kýženého spolupracujícího prostředí. Ta zahrnují (i) *jasné rozdělení kompetencí v rámci personálu s ohledem na spolupráci s neziskovými organizacemi*, kdy každý člen nebo členka personálu bude mít na starosti určitou oblast spolupráce nebo konkrétní organizace a agendu s tím spojenou (Mertl, 2024, s. 97–98). Dalším vhodným nástrojem k budování prostředí konstruktivní spolupráce se jeví (ii) *doplnění poradní komise ředitele věznice o zástupce neziskového sektoru*. Lepší koordinaci působení nevládních organizací ve věznicích by mohlo pomoci i (iii) *vytvoření strategie penitenciární a postpenitenciární péče a její realizace v praxi*.

Strategie by dle mého názoru měla vzniknout na základě odborného dialogu všech klíčových aktérů zapojených do penitenciární i postpenitenciární péče, osoby s žitou zkušeností s výkonem trestu nevyjímaje. Klíčovým prvkem by mělo být stanovení konkrétních kroků, které podpoří cestu k resocializaci klienta jak během výkonu trestu, tak po jeho propuštění, s důrazem na jeho individuální potřeby a zajištění kontinuity péče. Vzájemná spolupráce a koordinace by měly vycházet z jasně definovaných rolí a postupů, přičemž důraz by měl být kladen na zájem

klienta, jeho motivaci k návratu do společnosti a na dlouhodobou podporu, která zvyšuje šanci na úspěšnou reintegraci a snižuje riziko recidivy. Velkou inspiraci spatřuji ve shora popsaném projektu *case managementu*.

S vytvořením a realizací strategie souvisí i *pokročilejší standardizování podmínek vstupu a poskytování služeb neziskovým sektorem ve věznicích* s cílem zjednodušit procesy a zátěž pro všechny zúčastněné a zvýšit kapacitu pro vzájemnou spolupráci a práci s odsouzenými. V rámci zmíněné standardizace podmínek se nabízejí dvě konkrétní řešení. Zaprvé jde o (iv) *udělování zástupcům a zástupkyním neziskových organizací, s nimiž věznice spolupracuje, statusu tzv. poučené osoby*, který je opravňuje k částečně volnému pohybu po věznici. To již v několika věznicích funguje a šetří to čas a kapacity odbornému (ale i uniformovanému) personálu, neboť nemusí neustále pracovníky a pracovnice z nevládních organizací neustále doprovázet (Mertl, 2024, s. 60).

Druhým řešením je (v) *zřízení pozice koordinátora/koordinátorky ve věznicích, kteří by měli na starosti administrativu a logistiku spojenou se spoluprací s neziskovými organizacemi*. Koordinátor/koordinátorka by zároveň měl/a velmi dobrý přehled o jednotlivých organizacích, které ve věznici působí, a o programech a projektech, které v nich realizují, takže by mohl/a lépe předávat informace ostatním odborným pracovníkům a pracovnícím a také vězněným osobám. Tyto osoby by tak byly lépe informovány o tom, jaké mají možnosti pomoci a poradenství. Nevládní organizace by zase věděly, na koho se mají obrátit v případě potřeby komunikace (Mertl, 2024, s. 97-98).

Domnívám se, že za účelem zřízení koordinátorské pozice by bylo velmi vhodné navýšit systemizovaná místa pro Vězeňskou službu. Díky tomu bude zajištěna dobrá koordinace nejen s neziskovými organizacemi, ale i mezi odbornými zaměstnanci. Správná koordinace jak uvnitř instituce, tak vně je zásadní pro efektivní spolupráci s tím, že přispívá i k lepšímu propojování služeb a podpory pro odsouzené.

Rovněž bych chtěla podpořit myšlenku (vi) *zavedení minimálního standardu přípravy na propuštění a kontinuální podpory po propuštění* jako dalšího řešení vedoucího

ke zlepšení aktuální situace. To by přispělo ke zvýšení dostupnosti programů zacházení ve věznicích, kde s odbornými intervencemi mohou pomoci právě neziskové organizace; tím by se podpořila rovněž individuální práce s odsouzenými osobami, a posílil se tak rehabilitační potenciál výkonu trestu odnětí svobody.

V neposlední řadě spatřuji potenciál pro zlepšení přístupu k informacím o službách postpenitenciární péče, propojení klientů s potřebnými službami a usnadnění spolupráce mezi jednotlivými subjekty v *zavedení kontaktní platformy, kterou vyvíjí AOOV* (viz výše). Platforma chce totiž nejen nabídnout co nejkomplexnější přehled služeb v oblasti penitenciární a postpenitenciární péče, ale také sloužit jako jednotný prostor, který podporuje a usnadňuje vzájemnou komunikaci všech zúčastněných aktérů.

Domnívám se, že šest výše uvedených poměrně jednoduchých konkrétních kroků směřujících k systémovému přenastavení praxe by mohlo být podpořeno úpravou legislativy týkající se postavení neziskových organizací ve věznicích. K širší odborné diskuzi se nabízí otázka úpravy zákona o VTOS, resp. vyhlášky VTOS, spočívající v *zakotvení práva odsouzených na odbornou podporu*, tedy práva na poskytování odborných a poradenských služeb v oblastech, jako je sociální poradenství v otázkách bydlení, zadlužení či zaměstnání, jakož i psychologické a adiktologické intervence. Tyto služby by ve výkonu trestu zajišťovali externí odborníci a poskytovatelé poradenských služeb.

V této souvislosti považuji za nutné nejprve definovat, jaká služba se rozumí odbornou službou a kdo je externím poskytovatelem odborných a poradenských služeb. Lze si představit, že by to mohly být akreditované neziskové organizace, což však s sebou nese další otázku, jaký subjekt a za splnění jakých podmínek by zmíněnou akreditaci uděloval. Nicméně, mělo by být jasně a transparentně nastaveno, jaké subjekty mohou poskytovat ve věznicích odborné služby. Pracovníci takových organizací by se pak mohli pohybovat po věznici ve speciálním režimu pohybu (volný omezený pohyb po věznici – viz status poučené osoby výše) a stejně tak by byl

nastaven speciální režim komunikace s klientem. V tomto ohledu lze vyjít z kombinace právní úpravy o osobních návštěvách a návštěvách advokáta. V této souvislosti by pak byla zřízena kontaktní osoba pro zajišťování komunikace a koordinaci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb (viz výše).

Odsouzený by tedy měl legislativně garantováno jednak právo na informace o externích poskytovatelích penitenciární a postpenitenciární péče, jednak právo na zajištění navázání kontaktu s poskytovatelem postpenitenciární péče a spolupráci s ním již ve výkonu trestu, a to v bezpečném a důvěrném prostředí. V této souvislosti by bylo rovněž třeba definovat jistý minimální standard přípravy na propuštění, v jehož rámci by odborná služba byla poskytována. Jednalo by se v podstatě o právo odsouzeného na odbornou podporu při řešení jeho potřeb a rizik, což by mohla Vězeňská služba zajišťovat sama anebo ve spolupráci s externími subjekty. Pakliže by se Vězeňská služba rozhodla spolupracovat s poskytovateli odborných a poradenských služeb, v rámci této spolupráce by poskytovala odsouzeným informace o jejich činnosti a umožnila jim navázání kontaktu s odsouzeným, jakož i jeho udržení; poskytovatelům služeb by podávala dostatek informací o odsouzeném – v tomto ohledu se jako velmi žádoucí jeví určení kontaktní osoby věznice (koordinátor/koordinátorka – viz výše) odpovědné za spolupráci a komunikaci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb.

Dle mého názoru by se konkrétní legislativní změny týkající se poskytování odborných a poradenských služeb ve výkonu trestu mohly týkat již doplnění jeho samotného účelu, když nový § 1 (2) zákona o VTOS by mohl znít:

Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem **a ve spolupráci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb** působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.

Právo odsouzeného na odbornou pomoc, resp. na poskytování odborných a poradenských služeb, by mohlo být typicky zakotveno jako nové ustanovení v rámci práv odsouzených (§ 15–§ 27 zákona o VTOS), přičemž o spolupráci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb by mohla být obohacena ustanovení zákona o VTOS, resp. ustanovení řádu VTOS, u kterých se to jeví jako vhodné. Konkrétní změny by se týkaly především § 16 odst. 10 zákona o VTOS, jenž by nově zněl:

Sociální pracovník věznice, **ve spolupráci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb**, zajišťuje odsouzenému právo na poskytování sociálního poradenství, pomoci a podpory v rozsahu stanoveném zákonem upravujícím poskytování sociálních služeb.

Lze si představit i legislativní zakotvení v rámci programu zacházení – § 40 odst. 2, věta první, zákona o VTOS by zněla:

K dosažení účelu výkonu trestu věznice stanoví pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení, jehož cílem je připravit odsouzeného na soběstačný život v souladu se zákonem po propuštění z výkonu trestu, **a to i ve spolupráci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb**.

Respektive § 41 odst. 4 zákona o VTOS:

V rámci programu zacházení se pro odsouzené nezařazené do výstupního oddílu vytvářejí nejméně 3 měsíce před propuštěním podmínky pro soběstačný život v souladu se zákonem a za tím účelem se aktualizuje program zacházení, **a to i ve spolupráci s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb**.

Dále lze uvažovat o modifikaci § 75 zákona o VTOS, jenž by nově zněl:

Po dobu výkonu trestu věznice vytvářejí předpoklady k tomu, aby odsouzení mohli po propuštění z výkonu trestu plynule přejít do soběstačného života v souladu se zákonem. Přitom úzce spolupracují s příslušnými orgány sociálního zabezpečení a s **externími poskytovateli odborných a poradenských služeb**, zejména jim poskytují včas potřebné informace a umožňují jim průběžný kontakt s odsouzeným.

Pokud jde o zákonnou úpravu kontaktu a komunikace s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb, myslím, že lze dost dobře vycházet z ustanovení týkajících se komunikace s advokátem:

Odsouzený má právo na použití telefonu v době vymezené vnitřním řádem věznice ke kontaktu s externím poskytovatelem odborných a poradenských služeb. (přejatý a přizpůsobený § 18 odst. 2 zákona o VTOS).

Odsouzený má právo na poskytování odborné pomoci externím poskytovatelem odborných a poradenských služeb, jenž má oprávnění vést s odsouzeným korespondenci a hovořit s ním bez přítomnosti třetí osoby. Toto právo odsouzeného musí být zajištěno nejpozději do 3 dnů od přijetí žádosti. (přejatý a přizpůsobený § 26 odst. 3 zákona o VTOS).

Ve věznici se zřídí místnost přiměřeně vybavená pro rozhovory odsouzených s externím poskytovatelem odborných a poradenských služeb.⁶ Externí poskytovatel odborných a poradenských služeb oznámí návštěvu u odsouzeného nejméně 3 dny předem. (§ 34 odst. 7 řádu VTOS).

⁶ Nevyhovující místnosti pro konzultace či jejich nedostatek byly pojmenovány jako překážka ztěžující efektivní práci neziskových organizací ve věznicích (Mertl, 2022a, s. 14–15).

V této souvislosti je třeba zmínit ještě ust. § 17 odst. 3 zákona o VTOS týkající se otázky důvěrnosti komunikace odsouzeného s jeho advokátem; analogicky by bylo vhodné uvažovat, i pokud se týká důvěrnosti komunikace odsouzeného s externími poskytovateli odborných a poradenských služeb.

Co se časové dotace poskytování odborných a poradenských služeb ve výkonu trestu týče, lze vycházet z ust. § 19 zákona o VTOS o osobních návštěvách:

Odsouzený má právo na (v čase určeném ředitelem věznice) osobní, telefonický či online kontakt s externím poskytovatelem odborných a poradenských služeb celkem v rozsahu 3 setkání, každé v trvání 2 hodin. Osobní návštěvy probíhají zpravidla v místnostech k tomu určených...

V duchu výše navržených změn, by bylo v návaznosti třeba konkretizovat ustanovení hlavy sedmé řádu VTOS – účast nestátních subjektů na naplňování účelu trestu, respektive účast zájmových sdružení občanů a nevládních organizací.

Domnívám se, že jak výše navržené praktické změny systémového charakteru, tak legislativní úpravy by prospěly všem zainteresovaným. Jedná se však o úvahy a podněty, které by si jistě zasloužily širší odbornou diskuzi všech zúčastněných. Cílem těchto úvah je, aby Vězeňská služba mohla delegovat část své činnosti na externí odborníky. Tím by se snížilo zatížení personálu. Externí poskytovatelé odborných a poradenských služeb by zároveň měli garantovány jasné podmínky, za kterých by své služby ve věznicích poskytovali. To by jistě mělo pozitivní vliv na kvalitu jejich služeb, jakož i na kvalitu vztahu a vzájemnou důvěru mezi vězeňskou službou a neziskovými organizacemi. Co však považuji za nejdůležitější, je prospěšnost navrhovaných změn pro řešení situace odsouzených – jde nejen o zajištění odborné pomoci, ale především, v jejím rámci, o vytvoření vztahu mezi odsouzeným a poskytovatelem takové pomoci. To má značný potenciál vést ke kýženému cíli, kterým je adresná a individuální podpora odsouzeného, tj. posílení nápravného aspektu trestu odnětí svobody, a provázání penitenciární a postpenitenciární péče.

Závěr

Postpenitenciární péče hraje zásadní roli při snižování recidivy, zejména v kritických prvních týdnech a měsících po propuštění z výkonu trestu, kdy je riziko návratu k trestné činnosti nejvyšší. Aby byla tato péče efektivní, musí být její příprava zahájena už během výkonu trestu a stejně tak zajištěna návaznost služeb po propuštění. Klíčová je tedy propojenost penitenciární a postpenitenciární péče a spolupráce všech zapojených subjektů, především Vězeňské služby, sociálních kurátorů a neziskových organizací, které poskytují specializované poradenství a podporu. Pro efektivní spolupráci je zásadní, aby odsouzení byli včas informováni o těchto službách a měli možnost navázat kontakt s neziskovými organizacemi již během výkonu trestu. Tento vztah by měl být dále rozvíjen v rámci jasně stanoveného standardu přípravy na propuštění a ideálně pokračovat i po jejich propuštění.

První slibné kroky k propojování penitenciární a postpenitenciární péče již byly učiněny a cesta k efektivní kontinuální práci s odsouzenými a propuštěnými osobami usnadňující jim přechod z vězeňského prostředí do života na svobodě vypadá otevřená. K zajištění přístupu odsouzených ke kompletním informacím o podpoře po propuštění, stejně jako k zajištění efektivní a koordinované spolupráce mezi jednotlivými aktéry penitenciární a postpenitenciární péče byla pak přímo v tomto textu navržena konkrétní řešení – praktická realizace již existujících konkrétních doporučení a případné legislativní změny.

TEREZA DLEŠTÍKOVÁ je výzkumnou pracovnící katedry sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity. Ve svém výzkumu se věnuje restorativní justici, vězeňství, právu původních obyvatel Latinské Ameriky a legislativním aspektům psychedelických látek.

Literatura

AOOV (Asociace organizací v oblasti vězeňství). (n.d.). O nás. *Aoov.cz*. Dostupné na:

<https://aoov.cz/o-nas/>

- AOOV (2023). *Projekt AOOV pro zlepšení přístupu k postpenitenciární péči*. Aooov.cz. Dostupné na: <https://aooov.cz/projekt-pro-zlepseni-pristupu-k-postpenitenciarni-peci/>.
- Bhuller, M., Dahl, G. B., LØken, K. V., & Mogstad, M. (2020). Incarceration, Recidivism, and Employment. *Journal of Political Economy*, 128(4), 1269–1324. <https://doi.org/10.1086/705330>.
- České priority. (2024). *Penologická recidiva, gender a další kriminologická data pro ČR*. Ceskepriority.cz. Dostupné z: <https://www.ceskepriority.cz/files/penologicka-recidiva-gender-a-dalsi-kriminologicka-data-pro-cr.pdf>.
- Drahý, F., Hůrka, J., & Petras, M. (2018). *SARPO: Charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie*. Vscr.cz. Dostupné na: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/sarpo/sarpo-charakteristiky-odsouzenych-v-ceskych-veznicich.pdf>.
- Drápal, J., Jiříčka, V., & Raszková, T. (Eds.). (2021). *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer.
- Highest to Lowest – Prison Population Rate*. Dostupné na: https://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14.
- Krulichová, E., Bašná, K., Beláňová, A., Čermák, D., Mikešová, R., Rozum, J., Tomášek, J., & Urbánek, T. (2023). *Faktory recidivy a proces ukončování kriminální kariéry v kontextu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Psychologický ústav AV ČR.
- Mertl, J. (2022a). *První průběžná evaluační zpráva k projektu „Systémové zajištění péče pro vězněné uživatele drog a její následná kontinuita po propuštění“*. Praha: Asociace poskytovatelů adiktologických služeb.
- Mertl, J. (2022b). Sociální práce v zajetí koronaviru: případ programů pro osoby ve výkonu a po výkonu trestu odnětí svobody. *Sociální práce/Sociálna práca*, 20(6), 40–55.

- Mertl, J. (2023a). *Druhá průběžná evaluační zpráva k projektu „Systémové zajištění péče pro vězněné uživatele drog a její následná kontinuita po propuštění“*. Praha: Asociace poskytovatelů adiktologických služeb.
- Mertl, J. (2023b). *Závěrečná výzkumná zpráva z projektu Terapeutická péče o lidi ve výkonu trestu odnětí svobody*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Mertl, J. (2024). *Závěrečná výzkumná a evaluační zpráva k projektu „Systémové zajištění péče pro vězněné uživatele drog a její následná kontinuita po propuštění“*. Praha: Asociace poskytovatelů adiktologických služeb.
- Ministerstvo spravedlnosti. (2016). *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Vscr.cz. Dostupné na: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2023). *Akční plán 2024-2026 Strategie sociálního začleňování 2021-2030*. Dostupné na: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Akční+plán+2024-2026+Strategie+sociálního+začleňování+2021-2030.pdf/c5686f65-b67f-acd4-d96f-47dfb450cfc9>
- Práce za mřížemi. (2024). Case managerky a manageri pomohli připravit na výstup z vězení 315 klientů. Jejich návrat na svobodu komplikuje nedostupné bydlení i nedostatek financí pro sociální služby (Tisková zpráva). *Pracezamrizemi.cz*. Dostupné na: <https://www.pracezamrizemi.cz/case-managerky-a-manageri-pomohli-pripravit-na-vystup-z-vezeni-315-klientu-jejich-navrat-na-svobodu-komplikuje-nedostupne-bydleni-i-nedostatek-financi-pro-socialni-sluzby-tiskova-zprava/>.
- Rada Evropy. (2021). *Doporučení Rec(2006)2 Výboru ministrů členským státům k Evropským vězeňským pravidlům*. Dostupné na: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/EVP_CS_FIN.pdf.
- RUBIKON Centrum (n.d.). *Mapa organizací v trestní justici*. *Rubikoncentrum.cz*. Dostupné na: <https://www.rubikoncentrum.cz/mapa-organizaci/>.

Úřad vlády ČR (2021). *Teze trestní politiky*. Dostupné na:
https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rlp/vybory/Pro_trestni_politiku/Teze-trestni-politiky_1.pdf.

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Úřad vlády ČR (2022). *Návrhy kroků ke zlepšení práce s pachateli*. Dostupné na:
https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rlp/vybory/Pro_trestni_politiku/Teze-trestni-politiky_1.pdf.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.